

„DRÁBIKOVA KNIHA
REFLEKTUJE NAJNOVŠÍ VÝVOJ
V KOMPARATÍVNYCH ŠTÚDIÁCH
FAŠIZMU, TEÓRIÁCH A CHÁPANI
ŠPECIFICKÝCH Hnutí, NO JE
DÔLEŽITÁ TIEŽ TÝM, ŽE VENUJE
ZNAČNÚ POZORNOSŤ AJ
POVOJNOVÉMU VÝVOJU FAŠIZMU.“

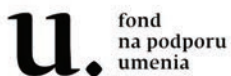
- ROGER GRIFFIN

Jakub Drábik
FAŠIZMUS

v Jakub Drábik
FASIZMUS

Tento projekt bol podporený z verejných zdrojov
poskytnutých Fondom na podporu umenia.

Publikácia reprezentuje výlučne názor
autora a fond nezodpovedá za jej obsah.

Recenzenti:

Mgr. Miloslav Szabó, PhD.

PhDr. Ivan Kamenec, CSc.

Mgr. Tomáš Nociar

Jakub Drábik: Fašizmus

Prvé vydanie

Copyright © Jakub Drábik, 2019

Copyright © Vydavateľstvo Premedia, 2019

All Rights Reserved

ISBN 978-80-8159-781-7

OBSAH

<i>Predhovor prof. Rogera Griffina</i>	9
<i>Úvod</i>	17
Čo je fašizmus?	24
Revolučnosť	27
Revolučný nacionalizmus a rasizmus	31
Predstavy o rozklade spoločnosti	37
Národné znovuzrodenie	41
Násilie a paramilitarizmus	46
Očista národa od nepriateľov	52
Nový poriadok	58
Nový človek	64
Zhrnutie	69
Čo z toho vyplýva	
alebo k niektorým aspektom a teóriám fašizmu	71
Niekoľko základných implikácií definície fašizmu	71
Fašistický entuziazmus, aktivizmus a mesiášsky boj	73
Ideológia verzus politický program a propaganda	74
Fašizmus a konšpiračné teórie	77
Kto sú členovia fašistických hnutí?	79
Ako sa z človeka stane fašista?	81
Fašizmus ako totalitarizmus	84
Fašizmus ako politické náboženstvo	89
Fašizmus a mládež	92
Štrukturálne chyby fašizmu alebo prečo fašizmus	
ako politický systém nefunguje	97
Korene a inšpirácie fašizmu	102
Starovek	102
Stredovek a renesancia	108
Osvietenstvo	109
Romantizmus a romantický nacionalizmus 19. storočia	113
Fin de siècle	117
Kataklyzma prvej svetovej vojny	134

Znovuzrodenie Rimanov.	
Nástup talianskeho fašizmu a budovanie diktatúry (1918 – 1929)	140
Prerod socialistu	141
Zmrzačené víťazstvo	144
Syntéza pravice a ľavice	147
Pouličné násilie	149
Transformácia	156
Od hnutia k strane	160
Pochod na Rím	162
Najmladší premiér v dejinách Talianska	165
Zmeny v PNF – „de-radikalizácia“	167
Posledný záchvev opozície	170
Fašistická diktatúra	172
Korporatívny štát na papieri a v praxi	175
<i>Totalitario</i>	180
Dohoda s cirkvou	183
<i>Romanità</i>	185
Kruté prebudenie zo snov o impériu.	
Fašistický režim v Taliansku (1929 – 1945)	194
Doktrína fašizmu	195
Taliansko pre Talianov	198
<i>Per Necessità Familiare</i>	201
Kultúrna revolúcia	205
Koniec desiatich rokov dobrého správania	208
<i>Spazio vitale</i> a taliansky rasizmus	212
Taliansko-nemecké zblížovanie	215
Vojnové mraky nad Európou	219
Potrebujem len pár tisíc mŕtvych	223
Armagedon	230
Nástup zla k moci.	
Nemecký fašizmus 1918 – 1933	234
Hyperborea, Atlantída severu a árijci	234
Völkisch ideológia	237
Rakúsky desiatnik	241
25 bodov programu NSDP	244
Na ceste k masovému hnutiu	247
Pochod na Mníchov	252
Takmer v koncoch	257
Komunita	262
Zárodky duálneho štátu	268

Permanentná kríza	270
Cesta do pekla	273
Kto volil Hitlera?	276
Inovatívna propaganda	278
Všetko, alebo nič	284
Od „uchopenia moci“ k armagedonu.	
Nemecký fašizmus 1933 – 1945	290
V súlade so zákonom	290
Glajchšaltácia	295
Paralelné štruktúry	300
<i>Volksgemeinschaft</i>	304
Tajná polícia a SS	312
Totálna revolúcia a duálny štát	315
Operácia Kolibrík	318
Cesta moci od slávneho generála k obskúrnemu desiatnikovi	321
„Goebbelsova papuľa“	323
Nacistický „hospodársky zázrak“	330
Cesta k vojne	338
Mašinéria smrti	342
Rasová vojna	345
<i>Vernichtungskrieg</i>	349
<i>Stunde Null</i>	355
Od bezvýznamnosti k fraške.	
Fašizmus v Spojenom kráľovstve 1923 – 1945	360
Fašistka	361
Militantné kresťanstvo?	363
Ťaví doktor a jeho nenávisť k Židom	367
Aristokrat na strane ľudu	368
Väčšia Británia	370
Nietzscheovský superman v boji s dekadenciou	372
Dejiny rýchlo rastúceho hnutia	377
„Bolo mi z toho fyzicky zle!“	382
Fašizmus nabudúce!	386
Z okraja do zabudnutia: presun do East Endu	388
Nadchádzajúci korporatívny štát	391
Lapanie po dychu	396
Predsmrtné záchvevy	399
Banda kriklúňov.	
Fašizmus v Československu 1922 – 1945	403
Povojnový chaos	404

Slovenský fašizmus	405
Pochodom chod k vláde pevnej ruky	409
Národná obec fašistická	412
Ideológia NOF	420
Československý katolicizmus a „stavovská demokracia“	423
Panslovanské bratstvo	427
Sázavská aféra	431
Cesta na dno	434
<i>Vlajka</i> : od časopisu k hnutiu	438
Republika je jako vykradená čajda – zachráni ji Radola Gajda	443
Árijský front	449
Obrana republiky za každú cenu	453
„Nacifikácia“ Vlajky	456
Koniec snov	458
Fašistický slovenský štát?	463
Koniec fašistickej epochy?	
Fašizmus po roku 1945	468
Neofašizmus a neonacizmus	468
Povojnový chaos v Nemecku	474
Movimento Sociale Italiano	479
Interregnum a jazda na tigrovi	482
Pohrobkovia fašizmu a blúznivé duše	486
Eurofašizmus (internacionalizácia fašizmu)	494
Záver 20. storočia v Nemecku, Veľkej Británii a Taliansku	502
Metapolitizácia fašizmu	514
Etnopluralizmus	522
Cyberfašizmus	528
Fašizmus dnes	532
Slovensko: od neoludáctva k neonacizmu	542
Záver	262
Literatúra k štúdiu fašizmu	269
Zoznam použitej a odporúčanej literatúry	575
Zoznam skratiek	634
Menný register	637

PREDHOVOR

Keď v marci 1946 Winston Churchill vyhlásil, že nad európskym kontinentom sa spustila „železná opona“, mal na mysli viac než len fyzickú hranicu rozdeľujúcu komunity, rodiny, obchod, komunikáciu a dopravnú infraštruktúru. Rozdelila tiež politické, hospodárske a kultúrne systémy. Vedľajším efektom tohto stavu bolo prehĺbenie schizmy medzi akademickými tradíciami „kapitalistického“ západného bloku a rýchlo sa sovietyzujúcimi vzdelávacími a výskumnými inštitúciami východného bloku. Kľúčové koncepty ako kapitalizmus, demokracia, trieda, národ, liberalizmus, pokrok alebo individualizmus dostali nové marxistické definície, ktoré diktovali premisy výskumných projektov a formovali základ rigidných nových „škôl“ interpretácií a analýz. Nikde nebol tento rozpor jasnejší než v prípade „fašizmu“.

Na východ od železnej opony zvíťazila ortodoxia, ktorá predstavila fašizmus ako otvorene imperialistickú a „teroristickú“ manifestáciu kapitalizmu vynútenú hospodárskou krízou a rastúcou hrozbou medzinárodného socializmu. Kapitalizmus sa mal zbaviť svojej liberálnej fasády a obhajovať záujmy ekonomických, spoločenských a politických elít nasadením kontrarevolučného represívneho násilia proti proletárskym hnutiam. Súčasťou bola tiež politika imperialistickej expanzie, vojen medzi štátmi a v prípade nacizmu genocídnej, eugenickej, etnickej, kultúrnej a ideologickej očisty. Z toho mala vyplývať militarizácia spoločnosti, kult charizmatického vodcu stelesňujúceho bojovný hypernacionalizmus a systematické ničenie socializmu a odborárstva, ktoré sa stali v princípoch i v praxi znakmi fašistického štátu. Étos marxistických štúdií fašizmu, ktorý dodnes určuje západné marxistické analýzy, nech už sú akokoľvek sofistikované, zhrnul Max Horkheimer vo svojom známom výroku: „Ten, kto nie je pripravený hovoriť o kapitalizme, by mal mlčať o fašizme.“

Takýto ideologický fundamentalizmus produkoval zaujímavé slepé miesta, akými boli napríklad snaha spracovať prudké výpady Josepha Goebbelsa proti kapitalizmu alebo nepohodlný fakt, že dva „arcikapitalistické“ a imperialistické štáty tej doby, Spojené štáty americké a Spojené kráľovstvo, sa spojili so Stalinovým Ruskom, aby porazili mocnosti Osi. Každá seriózna marxistická analýza veľmi heterogénnych fašistických schém alternatívnych ekonomických systémov a takých rozdielnych experimentov fašistického Talianska a tretej ríše by veľmi skoro ukázali, že fašizmus radikálne odmietal ideály *laissez-faire* trhového hos-

podárstva a voľného obchodu rovnako ako základné kamene materializmu, konzumizmu, individualizmu a konkurencie, na ktorých je kapitalizmus postavený. Vo svojej snahe oživiť národnú veľkosť a silu napádali mocnosti Osi v tom istom duchu „dekadentnú“ snahu o medzinárodný zmier (stelesnený v Spoločnosti národov), ktorý bol predpokladom pre rozkvet kapitalizmu. Namiesto toho sa oba fašistické štáty rozhodli experimentovať s hybridmi kapitalizmu a centrálne plánovaného hospodárstva. V štyridsiatych rokoch 20. storočia tretia ríša ukázala, že je pripravená pokračovať v boji aj za cenu zničenia všetkých svojich väčších miest, smrti štyroch miliónov vojakov a pol milióna civilistov, čo bola politika nie práve priaznivá pre zachovanie kapitalistického systému alebo ochrany záujmov maklérov a veľkých podnikateľov.

Ďalším dôsledkom uprednostňovania ideológie pred empirizmom bolo, že jednotlivé marxistické modely – a bolo ich mnoho – neumožňovali rozlišovať medzi skrytým konzervativizmom mnohých antikomunistických autoritatívnych štátov 20. storočia a revolučnými ambíciami a (keď sa dostali k moci) experimentmi fašistických hnutí. Všetky boli rutinne považované za „fašistické“ – od Francovho Španielska, Dolfussovho Rakúska, po Pinochetovo Čile či apartheid v Južnej Afrike. Nacizmus mal byť len najextrémnejšou manifestáciou potenciálneho „núdzového stavu“ kapitalizmu s neobmedzene brutálnou snahou zastaviť nevyhnutnú (hoci neustále odkladanú) svetovú proletársku revolúciu.

Spolu s kolapsom sovietskeho impéria sa zrútili i marxisticko-leninské paradigmy, ktoré indoktrinovali humanitné vedy v satelitných štátoch. Vo všeobecnosti humanitné vedy pod novým kapitalistickým manažmentom veľmi rýchlo obnovili svoju dynamiku, pretože existoval dostatok rozvinutých „západných“ prác, ktoré sa tešili vysokej úrovni akademického konsenzu a ktoré uspokojili dopyt po nových interpretačných schémach pri každom mysliteľnom aspekte moderných dejín a spoločnosti. Vákuum sa rýchle zaplnilo. Krikľavou výnimkou boli štúdiá fašizmu. Počas ôsmich dekád, medzi marcom 1919, keď vzniklo prvé Fascio, a novembrom 1989, keď padol Berlínsky múr, prevládal v akademickom prostredí chronický nedostatok konsenzu na definícii fašizmu a to do takej miery, že niektorí významní experti vyzývali na úplné opustenie tohto pojmu. Napriek neustálemu nárastu počtu idiosynkretických definícií, žiadna z nich nemohla byť v praxi aplikovaná na štúdium fašizmu pre ich limitovanú heuristickú hodnotu. Pretrvávajúca neistota znamenala, že existovala len minimálna vedecká zhoda na tom, či protikomunistické a spojenecké režimy Osi ako vichistické Francúzsko, Francovo Španielsko, paramilitantné hnutia v Estónsku, Litve a Lotyšsku, Horthyho Maďarsko alebo vojnový Slovenský štát boli len „spolucestujúci“ fašizmu alebo skutočne nezávislé príklady fašizmu. To znamená, že väčšina existujúcej západnej vedeckej literatúry o fašizme v krajinách bývalého východného bloku mala pre novú generáciu postsovietskych výskumníkov len minimálnu hodnotu a nemohla im pomôcť pochopiť zmysel ich vlastných národných krajne

pravicových hnutí tak v medzivojnovom období, ako aj počas vojny, obzvlášť čo sa týka vzťahu medzi „fašizmom“ a vládou mocností Osi. V každom prípade, západné štúdie o domnelých fašizmoch v bývalých krajinách východného bloku boli obzvlášť zriedkavé, keďže len málo študentov fašizmu zo Západu malo potrebné jazykové znalosti, aby si prečítali primárne dokumenty v origináli a navyše nemali takmer žiaden prístup k relevantným archívom pod sovietskou kontrolou, tobôž k preživším a pamätníkom, s ktorými by o udalostiach mohli hovoriť. Východný blok ostal pre komparatívne štúdiá fašizmu uzavretým, čím zanechal mimoriadne závažné medzery v poznaní dôležitých fašistických fenoménov v Rumunsku, Maďarsku, Chorvátsku a na Slovensku. Príležitostné monografie či štúdie publikované v západných časopisoch, ktoré boli nevyhnutne založené na veľmi limitovaných prameňoch, túto medzeru nemohli adekvátne zaplniť.

Šťastná konjunktúra vývoja však priniesla zmenu. Rozpad sovietskeho bloku nastal práve v čase, keď začal na Západe konečne vznikáť nový (a nevyhnutne len čiastočný) konsenzus o radikálnej a v istom zmysle antikonzervatívnej podstate fašizmu. Séria štúdií a monografií, ktoré sa objavili, ukázala, že historici i politológovia začínajú vnímať fašizmus ako revolučnú formu nacionalizmu s víziou pokroku, spoločnosti, kultúry a modernity, ktorá je odlišná od liberálne demokratickej a komunistickej. Vo vlastnom svete nebol fašizmus to, čo popisal v prípade nacizmu Hermann Rauschning ako „revolúciu nihilizmu“. Naopak, išlo o antinihilizmus, odhodlaný zachrániť civilizáciu od bezduchého marxistického materializmu a dekadencie liberálnej demokracie. Bol to prístup, ktorý umožnil odlíšiť fašizmus od širokej škály autoritárskych konzervatívnych režimov, ktorým chýbala ambícia radikálne transformovať *status quo* a vytvoriť nové hodnoty a nový druh človeka. Navyše to bol empiricky plodný prístup, keďže bol založený na nepretržitom kontakte s primárnymi prameňmi vyjadrujúcimi osobitnú víziu a svetonázor samotných fašistov v ich misii nietzscheovského „prehodnotenia všetkých hodnôt“ (*Umwertung aller Werte*).

Nakoľko kniha Jakuba Drábika čerpá rozsiahlo z mojej vlastnej teórie, profituje zo skorších, do značnej miery zabudnutých prác Eugena Webera, Georgea Mosseho, Stanleyho Payna, Emilia Gentileho a Zeeva Sternhella, ktoré boli katalyzátorom tohto vývoja, nemusím ju tu príliš predstavovať. Stačí skonštatovať, že vďaka následnému (a niekedy neúmyselnému) potvrdeniu a spresneniu heuristickej hodnoty tohto nového konceptuálneho rámca takými vedcami ako António Costa Pinto, James Gregor, Traian Sandu, Robert Paxton, Michael Mann, Aristotle Kallis a Constantin Iordachi, sa koncom prvej dekády nového milénia komparatívne štúdiá fašizmu etablovali ako skutočne medzinárodná poddisciplína do značnej miery zjednotená paradigmou toho, čo predstavuje definičné jadro fašizmu. Aj keď formulovaná rôznymi spôsobmi, fungujúca definícia generického fašizmu ako revolučnej (v mojej terminológii „palingenetickej“) formy ultranacionalizmu, umožnila rozlíšiť rodinnú spriaznenosť a afinitu

veľkého množstva extrémne pravicových hnutí tak v medzivojnovom, ako aj v povojnovom období. Umožnila tiež postihnúť to, čo ich oddeľovalo od iných foriem krajnej pravice, ako sú militaristické diktatúry, modernizujúce konzervatívne diktatúry a pravicový populizmus, pred aj po roku 1945. Okrem toho sa teraz mohla objasniť spriaznenosť medzi radikálnou formou „vyhladzovacieho“ fašizmu ako nacizmus či ustaša a iných odrôd totalizačných revolučných hnutí zameraných na extrémne katarzické násilie, ako bolševizmus, maoizmus a islamizmus. Neprekvapuje, že komparatívne štúdiá fašizmu založené na uznaní centrálnosti palingenetického mýtu sú oblasťou výskumu netrpezlivo prijímanou mnohými vedcami z bývalých sovietyzovaných univerzít a katedrií: teraz majú k dispozícii heuristický výkladový rámec, s ktorým môžu analyzovať úlohu extrémnej pravice v jej mnohotvárných formách vo svojich vlastných národných dejinách. V roku 2011 získal tento rozrastajúci sa študijný odbor, do ktorého čoraz viac prispievajú anglofónni vedci z východnej Európy, svoj vlastný špecializovaný časopis: *Fascism: Journal of Comparative Fascist Studies*. V roku 2017 bola potom s podporou NIOD (Dokumentačného strediska pre štúdium holokaustu a druhej svetovej vojny) založená COMFAS – Asociácia pre komparatívne štúdiá fašizmu so sídlom v Amsterdame. Je veľmi symbolické a dôležité, že túto asociáciu vytvoril a jej činnosť spustil vynikajúci historik východoeurópskeho extrémizmu Constantin Iordachi na medzinárodnej konferencii na Stredoeurópskej univerzite v Budapešti. Mal by som dodať, že v čase písania týchto riadkov čelí táto oáza západného (nie „amerického“ alebo „židovského“) humanizmu hrozbe, že bude nútená presunúť svoj centrálny kampus do Viedne – pod tlakom orbánovskej, Orbánom samotným vyhlásenej „iliberálnej demokracie“, ktorá ju označila za cudziu organizáciu.

A práve v mimoriadne priaznivom okamihu vývoja nemarxistických štúdií fašizmu sa v roku 2012 objavil v mojom živote postgraduálny študent, ktorý, ako sa zdalo, prinášal závan čerstvého vzduchu. V pozitívnom zmysle slova stlesňoval môj (?) mýtus o novonájdenom optimizme a energii prvej postsovietskej generácie vyrastajúcej vo východnej Európe – aspoň pre mňa, teraz, keď som sa ocitol v poslednej fáze svojho kariérneho života v ekonomicky, politicky a psychologicky čoraz nefunkčnejšej, pesimistickejšej a xenofóbnejšej „starej“ Európe a Británii rozhodnutej upadať. Po absolvovaní magisterského štúdia neustále pracoval, aby mohol dofinancovať svoje štúdium a dokončiť doktorát na rešpektovanej pražskej Karlovej univerzite, ktorá prežila sovietsku okupáciu takmer nedotknutá. V takmer kafkovskom procese sa mu podarilo získať štendium, vďaka ktorému mohol prísť do Oxfordu, aby pokračoval vo svojom výskume propagandy Britskej únie fašistov. Bolo mojím šťastím, že ho pritiahol môj rozsiahly výskum – a nie prestížne meno Oxfordskej univerzity – a vybral si Oxford Brookes, jednu z britských „nových univerzít“. Keď prišiel prvýkrát do mojej kancelárie, bolo hneď zrejmé, že je nadšeným (a inštinktívne kritickým)

študentom a konvertitom „nového konsenzu“, milovníkom historických archívov a v rovnakej miere aj basketbalových ihrísk, s plynulou angličtinou a predovšetkým naplnený chuťou do života a výskumu – takým príznačným pre „novú Európu“, ktorej sú priaznivci *brexitu* odhodlaní obrátiť sa chrbtom. Veľmi rýchlo dokázal, že je neobvykle usilovný a pragmatický, pokiaľ ide o dotovanie svojho štúdia prácou v „skutočnom svete“ a neustále napredoval smerom k naplneniu svojej ambície stať sa prvým slovenským vedcom, ktorý prinesie pokračujúcu nežnú revolúciu v štúdiách fašizmu na Slovensko a do Českej republiky, kde bola stále do značnej miery neznámou.

Kniha, ktorú držíte v rukách, je zhmotnením tejto jeho ambície. Možno ju považovať za veľkorysý dar slovenským a českým historikom dvadsiateho storočia, pretože ich rýchlo zorientuje v najnovšom stave komparatívnych štúdií fašizmu. Jakub mohol nasledovať príklad mnohých kolegov, ktorých materinským jazykom síce nie je angličtina, ale v tomto jazyku publikujú; angličtina je *lingue franca* štúdií fašizmu. On ju však zámernie napísal v slovenčine a koncipoval špeciálne pre čitateľa, ktorý nie je oboznámený s anglofónnym výskumom v tejto oblasti.

Navyše, aktualizuje a prekonáva „klasiku“ Stanleyho Paynea *A History of Fascism: 1914 – 1945* (1995) nielen tým, že reflektuje rastúce prijatie „nového konsenzu“ a najnovší vývoj v komparatívnych štúdiách fašizmu, teóriách a chápaní špecifických hnutí, ale tiež tým, že venuje značnú pozornosť i povojnovému vývoju fašizmu. To je mimoriadne dôležité vzhľadom na fakt, že obdobie od vydania Payneovej knihy bolo charakteristické trvalým „vzostupom pravice“ a rastom identitárskej politiky, niekedy zavádzajúco označovanej aj ako „nárast fašizmu“. Toto je v zjavnom kontraste s Payneovou knihou, ktorá, ako už názov napovedá, považuje povojnový fašizmus len za akýsi doplnok k medzivojnovému fenoménu. Osobitnú pozornosť venuje aj vývoju v medzivojnovom Československu a odhaľuje tak existenciu skutočných fašistických hnutí, ktoré boli pre anglofónne komparatívne štúdiá fašizmu doposiaľ neviditeľné. Zároveň forenzne analyzuje „fašistické“ prejavy krajnej pravice na dnešnom Slovensku. Jednoducho, zdá sa, že táto kniha by mohla byť pre slovenské i české štúdiá fašizmu i politológie prelomovou prácou.

Je to však aj kniha, ktorá by potenciálne mohla mať význam aj pre komparatívne štúdiá fašizmu mimo strednej Európy. Jedným z dôležitých výsledkov Nežnej revolúcie je „decentrovanie“ štúdií fašizmu. Celé dekády boli definície fašizmu založené na amalgámoch kľúčových črt talianskeho fašizmu a nacizmu, zatiaľ čo ostatné fašizmy sa z hľadiska pochopenia „povahy fašizmu“ považovali za sekundárne a periférne. Čoraz viac sa však uznáva, že každá permutácia fašizmu má rovnakú hodnotu v porozumení tomu, ako viera revolučného nacionalizmu mohla a môže byť skonštruovaná z ingrediencií unikátnej historickej, kultúrnej a politickej situácie, ktorou konkrétny národ prechádza. Slovenský a český fašizmus nie sú v ich medzivojnovom a povojnovom prejave o nič menej dôležité pre

komparatívne fašistické štúdiá ako nacizmus, bez ohľadu na to, aký obrovský je rozdiel v ich vplyve na európske dejiny.

Ak bude táto práca dobre kriticky prijatá, môžeme dúfať v jej anglický preklad – či aspoň možno preklad jej skrátenej verzie –, ktorý by priamym a vítaným spôsobom prispel do anglofónnych komparatívnych štúdií doplnením ďalších kúskov do skladačky fašizmu. Prinajmenšom budem očakávať, že sa v najbližších rokoch objaví niekoľko štúdií od Jakuba a ďalších autorov, napísaných na základe tejto knihy, v časopise *Fascism*.

Vo svete, kde nebezpečné formy identitárskej politiky, či už (iliberálne) demokratickej alebo totalitnej, sekulárnej alebo náboženskej, hrozia zvrátiť povojnový pokrok liberalizmu; kde si členský štát Európskej únie môže postaviť plot proti imigrantom, ktorý prekonal všetky sny „trumpistov“ a zatvoril významnú humanistickú univerzitu z dôvodu jej nezlučiteľnosti s národnými hodnotami; tam, kde Vladimir Putin môže jednou vetou seabedomo oznámiť, že liberalizmus je „zastaraný“ – v takomto svete je životne dôležité, aby občianska spoločnosť a politici, akademické inštitúcie a vedeckí pracovníci pracujúci v humanitných vedách pokračovali v obrane liberálnych štandardov a hodnôt a uplatňovali štandardy inteligencie a výberu pri snahe o pochopenie nepriateľov liberalizmu, medzi ktorých patrí aj fašizmus. V tomto zmysle potrebuje každá demokratická inštitúcia a univerzitná fakulta medzi svojimi zamestnancami Drábikov. Vo veku falošných správ, falošných kníh a falošných hláv štátov odporúčam túto skutočnú knihu slovenským čitateľom, ktorých bude, verím, mnoho. Želal by som si len, aby moja znalosť slovenčiny presahovala úroveň „google translátora“, aby som si ju mohol naplno užiť. Takto musím trpezlivo čakať na anglickú verziu.

Roger Griffin, Oxford, júl 2019

Autor kníh *The Nature of Fascism* (1991); *Modernism and Fascism* (2005).

Nesmiem sa báť. Strach je zabijak mysle.
Paul Atreides¹

.....
¹ Frank Herbert: Duna

ÚVOD

Práca, ktorú máte v rukách, je výsledkom môjho dlhoročného profesionálneho záujmu o problematiku fašizmu. Predchádzali jej dve monografie zamerané na britský fašizmus, ktoré vyšli v rokoch 2014 a 2017. V tej prvej som v úvode naznačil, že nedávne roky ukazujú, že nebezpečenstvo fašizmu ani fašistické tendencie z politickej scény nezmizli úplne a že drobné fašistické strany dokonca naberajú na sile. Bolo to obdobie, keď sa o svoje miesto na gréckej politickej scéne vehementne hlásilo neonacistické hnutie Zlatý úsvit (Χρυσή Αυγή) – vo voľbách do Európskeho parlamentu získalo v roku 2014 viac ako deväť percent hlasov. Líder Ludovej strany Naše Slovensko Marian Kotleba získal post predsedu Banskobystrického samosprávneho kraja a silnejúce maďarské Hnutie za lepšie Maďarsko Jobbik (Jobbik Magyarorszáért Mozgalom) ešte nestratilo mnoho zo svojej pôvodnej radikálnosti a mnohí bádatelia ho stále označovali za verziu neofašizmu. Na vzostupe boli i radikálne pravicové hnutia ako belgický Flámsky záujem (Vlaams Belang) či francúzsky Národný front (Front National, od leta 2018 Národné združenie, Rassemblement national). Nasledujúcich päť rokov, žiaľ, nielenže potvrdilo pravdivosť týchto slov, ale dokonca ukázalo, že situácia sa v mnohých ohľadoch ešte zhoršila. Hovoriť či písať dnes o náraste fašizmu a radikálnej pravice má preto, nanešťastie, stále svoje opodstatnenie. Ambíciou tejto práce je do tejto diskusie odborne prispieť.

Termíny „fašizmus“ a „fašista“ patria k najpoužívanejším termínom druhej polovice 20. storočia tak medzi odborníkmi, ako aj medzi laickou verejnou sférou. Za fašistický sa často označuje akýkoľvek politický systém alebo štátna politika, ktoré sa snažia obmedziť osobnú slobodu jednotlivca, slobodu slova alebo sa javia ako manipulatívne či autoritatívne. „Fašista“ sa navyše etabloval v našom slovníku aj ako univerzálna nadávka, ktorá demonizuje a delegitimizuje v našich očiach akéhokoľvek kritika či nepriateľa bez ohľadu na to, či fašistom skutočne je. Za fašistov už boli označení takmer všetci. Od bývalého prezidenta Andreja Kisku cez bývalého premiéra Roberta Fica až po šéfa opozičnej strany Sloboda a Solidarita Richarda Sulíka. Rovnako tak sa v médiách objavili texty označujúce za fašistu prezidenta USA Donalda Trumpa či ruského prezidenta Vladimira Putina a stretnúť sa môžeme i s výrazmi ako islamofašizmus či eko/envirofašizmus a podobne. Ak chcete termín „fašizmus“ a „fašista“ používať ako nadávku, dehonestujúci termín alebo termín voľne označujúci akýkoľvek

režim čo i len náznakom smerujúci k potláčaniu demokracie, toto nie je kniha pre vás. Ak vás však zaujíma, čo je skutočne za týmto termínom, koho dnes podľa širokého spektra odborníkov chápeme ako fašistu, čo je fašistická ideológia a čím sa odlišuje od iných ideológií a ak chcete pochopiť mnoho ďalších aspektov fungovania tohto fenoménu, čítajte ďalej.

Jedným z hlavných zámerov tejto knihy je vysvetliť, prečo fašizmus vznikol, prečo mu podľahlo také obrovské množstvo ľudí a prečo vyústil do jednej z najväčších katastrof v ľudských dejinách. Pozerať sa na fašizmus objektívne je pritom mimoriadne náročné. Spôsobil smrť miliónov ľudí a také extrémne utrpenie ako len málo udalostí a ideológií v dejinách. Ak však chceme pochopiť, prečo milióny ľudí v Európe medzi prvou a druhou svetovou vojnou volili v slobodných a demokratických voľbách fašistické strany, neostáva nám nič iné, len sa pokúsiť odosobniť a na chvíľu sa na tento fenomén nepozerať výlučne s vedomím jeho deštruktívneho dosahu na dejiny Európy a sveta.

Fašizmus sa nesnažím vysvetľovať z pohľadu oponenta alebo obeť fašizmu, ale naopak, z pohľadu fašistov samotných. Pýtam sa, čo znamenal fašizmus pre fašistov. Tento prístup nám pomáha dostať sa do „mysle“ fašistov a lepšie ich pochopiť. Ak máme proti fašizmu úspešne bojovať a eventuálne ho zo spoločnosti eliminovať, musíme najprv pochopiť, čo to je. A to nám najlepšie dokážu vysvetliť samotní fašisti. Ak chceme vedieť, čo je liberalizmus, socializmus alebo feminizmus – mali by sme sa na to pýtať liberálov a liberálok, socialistov a socialistiek a feministiek a feministov, nie ich odporcov a odporkýň.

Pri vysvetľovaní ideológie fašizmu preto vychádzam predovšetkým z textov, prejavov a publikácií samotných fašistov. I keď by to malo byť samozrejmosťou, považujem za veľmi dôležité zdôrazniť, že snahou vysvetliť, čo fašistov viedlo k ich konaniu, sa v žiadnom prípade nesnažím ich činy obhájiť, alebo ich zbaviť morálnej zodpovednosti. Ide len o hľadanie pravdy a pochopenie. Zároveň som presvedčený, že vykresľovanie fašizmu ako primitívnej a myšlienkovy prázdnej ideológie a fašistov ako bandy kriklúňov a neschopných agresívnych hlupákov – s akým sa často stretávam – je samo osebe nebezpečné. Chybu podcenenia schopnosti tejto ideológie ovládnuť myseľ mnohých ľudí a priviesť svet k najkrvavejšej vojne v dejinách sme už raz urobili.

Väčšina encyklopedických hesiel sa začína etymológiou slova fašizmus. To pochádza z talianskeho fascio, prípadne latinského fascēs, ktoré sa prekladá ako zväzok. Fascēs boli zväzky prútov obopínajúce sekeru a symbolom rímskej moci a rímskeho práva. Pri definícii fašizmu, ktorý sa ako politické hnutie objavil v 20. storočí, nám však etymologický význam slova veľmi nepomôže. Tradične sa s fašizmom spájajú uniformy, symbolika, vodcovský princíp, rasizmus, antisemitizmus a xenofóbia či presadzovanie stavovského štátu. To všetko s fašizmom skutočne súvisí. Ak sa však snažíme dať odpoveď na otázku, čo fašizmus je, veľmi nám to nepomôže. Uniformy nosí a nosil kdekoľvek, od skautov

po poľovníkov. Rôzne symboly – i s fašistickou tematikou alebo nápadne pripomínajúce fašistické symboly – používa množstvo hnutí a organizácií, ktoré ani nemusia byť politicky aktívne. Ani vodcovský princíp sa nutne nemusel vo fašistických hnutiach uplatňovať. Stavovský štát presadzovala v minulosti napríklad i katolícka cirkev a v medzivojnovom období i ne jeden ekonóm (často pod názvom korporativizmus). Nič z toho teda definičným kritériom fašizmu nie je. Historici a politológovia však museli nájsť „definičné minimum“, teda skupinu charakteristík, ktorá by postačovala na vymedzenie a definíciu fašistických hnutí. A toto definičné minimum dlho nájst' nevedeli. Tento problém rozlúskol až Roger Griffin, keď v roku 1991 publikoval svoju prácu *The Nature of Fascism*. V nej definoval fašizmus ako ideológiu, ktorej jadro je „palingenetická forma populistického ultranacionalizmu.“

Čitateľovi predostieram to, o čom som presvedčený, že je funkčná definícia fašizmu, dobre použiteľná ako heuristický nástroj na označovanie fašistických hnutí. Zároveň tomu verí objektívne sa zvyšujúci počet bádateľov, predovšetkým mladšej generácie.² Ako študent profesora Griffina sám seba radím medzi historikov „nového konsenzu“ a i definícia, ktorú ponúkam v tejto práci a ktorá sa tiahne naprieč celou knihou, vychádza z Griffinovej teórie. Neponúkam teda všeobecne akceptovanú definíciu, ani definíciu, o ktorej by som bez akýchkoľvek pochybností mohol prehlásiť, že je „jediná správna“, ktorú akceptujú všetci historici. Na žiaden koncept alebo definíciu akéhokoľvek termínu používaného v humanitných a sociálnych vedách totiž neexistuje jednoznačný konsenzus.³ Definícia „fašizmu“ je a vždy bude predmetom nezhôd a diskusie. Každým novým výskumom sa objavujú nové, predtým nepoznané fakty a interpretácie, ktoré môžu narušiť dovtedy akceptované „pravdy.“ Historiografia sa neustále vyvíja a pohľady historikov sa menia. Preto i definícia pojmu „fašizmus“ bude vždy napádaná a bude sa o nej diskutovať dovtedy, kým bude o fašizmus a fašistické štúdiá záujem. A to nie je zle – práve naopak. Rumunský historik Constantin Iordachi tvrdí, že jednotlivé definície, či už deduktívne alebo induktívne, by sa navzájom nemali vylučovať, ale naopak dopĺňať.⁴ Čitateľa, ktorý by mal záujem akademicky sa problematike fašizmu niekedy venovať, preto vyzývam k zachovaniu kritického myslenia, štúdiu primárnych prameňov a neustálemu kritickému prehodnocovaniu tak mojich, ako aj svojich vlastných záverov.

² GRIFFIN, Roger. Studying Fascism in a Postfascist Age. From New Consensus to New Wave? In: *Fascism. Journal of Comparative Fascist Studies*. Vol. 1, No. 1, 2012, s. 1 – 17. Tiež GRIFFIN, Roger. *Palingenetischer Ultranationalismus. Geburtswehen einer neuen Faschismusdeutung*. In: WOLLER, Hans Woller (ed.) *Der Faschismus in Europa. Wege der Forschung*. München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2014, s. 17 – 34.

³ Podrobnejšie pozri napr. OUTHWAITE, William. *Concept Formation in Social Science*. London: Routledge & Kegan Paul, 1983.

⁴ IORDACHI, Constantin (ed.). *Comparative Fascist Studies – New Perspectives*. London: Routledge, 2010, s. 27.